

ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยในภาพยนตร์เรื่องทวิภพ (พ.ศ. 2547)

Contemporary Thai History: A study of the film “Tawiphop” (The Siam Renaissance)

กฤษฎา บุรณมานัส¹

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ศึกษาและวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยในภาพยนตร์เรื่องทวิภพ (พ.ศ.2547) โดยศึกษาช่วงเวลาที่เป็นภาพยนตร์ได้กล่าวถึง คือ สมัยรัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 9 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ความเป็นประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยผ่านภาพยนตร์เรื่องทวิภพ ผลการศึกษาพบว่าความเป็นประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยปรากฏในภาพยนตร์เรื่องนี้ผ่านบทพูดของตัวละครที่ปรากฏในภาพยนตร์ ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับเรื่องราวที่ปรากฏในเอกสารในสมัยรัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 9 โดยผู้วิจัยเสนอว่า มุมมองจากสิ่งเรียกว่า “ความคิด” ของมนุษย์ในแต่ละช่วงเวลานั้นสามารถสะท้อนความร่วมมือในประวัติศาสตร์ไทยได้ เห็นได้จากวัฒนธรรมประเพณี รวมไปถึงการพัฒนาวิทยาการต่าง ๆ อันมีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นจึงสามารถศึกษาความร่วมมือในประวัติศาสตร์ไทย โดยใช้เหตุการณ์บางส่วนจากช่วงเวลาในอดีตมาเชื่อมโยงกันได้

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย ภาพยนตร์ ทวิภพ ประวัติศาสตร์ความคิด

Abstract

This article studied contemporary Thai history throughout the film “Tawiphop” (The Siam Renaissance), Thai historical film about the reign of King Rama IV, King Rama V and King Rama IX. The result of article and analysis show contemporary Thai historical content through the dialogue of characters related to historical primary source from the reign of King Rama IV, King Rama V and King Rama IX. It is something called “Human Thought” which the development of culture and innovations from the past to the present can reflect contemporary in Thai history. So this article can studies contemporary in Thai history from the incidence in the past.

Keywords: Contemporary Thai History, Film, Tawiphop (The Siam Renaissance), History of Thought

บทนำ

หากเราจะกล่าวถึงความเป็นประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้ความหมายของคำว่า “ร่วมสมัย” หมายถึง สิ่งที่เป็นปัจจุบัน สมัยเดียวกัน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) ดังนั้นการนำเอาความร่วมมือ ซึ่งเป็นช่วงเวลาหนึ่งที่ได้นำมาศึกษาในวิชาประวัติศาสตร์ เพื่อให้ทราบถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาปัจจุบัน ภายใต้ที่มาและปัจจัยที่เกิดขึ้นในอดีต ทำให้ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยจึงหมายถึง เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ของไทยที่เกิดขึ้นพร้อมกันเกิดในปัจจุบันและในสมัยเดียวกัน ส่วนในทัศนะของผู้วิจัย หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่มาจนถึง ณ ปัจจุบัน และสัมผัสได้จากการดำรงชีวิตของคน จากความหมายดังกล่าวทำให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างทัศนะของผู้วิจัยกับความหมายของคำว่าร่วมสมัยเนื่องด้วยความเชื่อมโยงกันระหว่าง “ร่วมสมัย” กับ “ปัจจุบัน” ในลักษณะของเวลาและคนที่มิชีวิตอยู่ ส่งผลให้ความหมายของความเป็นประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยจึงกลายเป็นเหตุการณ์และสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งในงานวิจัยนี้คือ

¹ นิสิตหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นสมัยรัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 9 โดยคนที่อยู่ในช่วงเวลาปัจจุบันได้รับรู้โดยทั่วไปจากการดำรงชีวิต หากมองจากความหมายที่ได้กล่าวไปข้างต้น จะเห็นได้ว่าความเป็นประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยมีความหมายถึงเหตุการณ์และสิ่งต่าง ๆ รวมถึงความคิดของคนที่มีความเกี่ยวข้องกับช่วงเวลาในปัจจุบัน แต่ในงานวิจัยนี้ยังต้องการศึกษาและตีความให้เห็นอีกแง่มุมของความร่วมมือ ซึ่งอาจมีความคิดบางอย่างหลงเหลือมาจากความคิดของคนในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 ที่มีประสบการณ์จากการเข้ามาของชาติตะวันตกที่มาพร้อมกับกรนำเอาวิทยาการอันก้าวหน้าต่าง ๆ เข้ามา ทำให้ชาวสยาม ณ ตอนนั้นเห็นถึงภัยคุกคามจึงพยายามเปลี่ยนแปลงและปรับตัวให้ทันสมัยให้เท่าทันต่อการเข้ามาของชาติตะวันตกด้วยเหตุผลนี้ผู้วิจัยจึงเสนอว่าประสบการณ์และความคิดของคนในสมัยรัชกาลที่ 4 และ รัชกาลที่ 5 มีผลต่อความคิดของคนในปัจจุบัน เช่น การรับเอาแนวคิดจากชาติตะวันตกมาปรับใช้ในสังคม การมีจิตสำนึกรักประเทศและหวงแหนไม่ยอมให้ชาวต่างชาติเข้ามามีอิทธิพลเหนือกว่า ความคิดต่อชาวตะวันตกและการใช้ภาษาอังกฤษในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

ภาพยนตร์เรื่อง “ทวิภพ” ที่ออกฉายใน พ.ศ. 2547 ได้มีการดัดแปลงเนื้อหาให้แตกต่างจากรวมกรรมต้นฉบับที่แต่งโดย ทยันต์ออกไป โดยเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้น 2 ช่วงเวลาสำคัญ คือ ช่วงเวลาปัจจุบัน (พ.ศ. 2546) และช่วงเวลาในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 ซึ่งถือเป็นช่วงเวลาสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย เนื่องจากชาติตะวันตกคืออังกฤษและฝรั่งเศส² (ทวิภพ The Siam Renaissance. 2547) เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและขยายอิทธิพลในทุกด้าน จากบทพูดในแต่ละประโยค เช่น ความรักชาติไม่ยอมให้มีการกระทำย่ำยีต่ออธิปไตยของสยาม การเรียนรู้วิทยาการต่าง ๆ จากภายนอก การเข้าใจบริบทของความเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคที่ยอมให้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง อันนำไปสู่การพัฒนาต่อไป นับเป็นการสะท้อนความคิดของคนทั้ง 2 ช่วงเวลาได้ ซึ่งเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมภายในและสภาวะการณ์ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจโลกในช่วงเวลาเหล่านั้นได้ และยังทำให้น่าสนใจมากยิ่งขึ้น เมื่อมีการนำความคิดของคน 2 ช่วงเวลามาเชื่อมโยงกัน โดยให้ตัวละครหลักอย่าง มณีจันทร์เข้าไปสัมผัสกับวิถีชีวิตของคนในสังคมสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ทำให้เข้าใจถึงความคิดของคน 2 ช่วงเวลาได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น และเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยที่เกิดขึ้นจากสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 9 ดังนั้นการวิเคราะห์ผ่านหลักฐานทางประวัติศาสตร์ รวมถึงการวิเคราะห์บทพูดของตัวละครต่าง ๆ ในภาพยนตร์เรื่องทวิภพเป็นสิ่งที่นำไปสู่การนำเสนอแนวคิดของความเป็นประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยในที่สุด

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ความเป็นประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย ผ่านความคิดที่สื่อมาเป็นบทพูดในภาพยนตร์เรื่องทวิภพ (พ.ศ.2547)

กรอบความคิด

1. งานวิจัยนี้ใช้กรอบแนวคิดเรื่องประวัติศาสตร์ความคิดในการวิเคราะห์ตีความ ซึ่งนักประวัติศาสตร์ต้องศึกษาว่าคนคิดอะไร งานวิจัยนี้จึงวิเคราะห์ความเป็นประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยผ่านความคิดของคนที่มีความเกี่ยวข้องกับสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 9 ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่ามีความคิดทางประวัติศาสตร์บางอย่างที่มีความคล้ายคลึงกันและเป็นกลุ่มชนชั้นนำที่มีบทบาทและส่งผลกระทบต่อความคิดของคนส่วนใหญ่ในอดีตและปัจจุบัน โดยความคิดทางประวัติศาสตร์ที่หลงเหลือจากความคิดของคนสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 ยังคงมีอยู่ในความคิดของคนในรัชกาลที่ 9 คือ แนวคิดในการรับวิทยาการจากชาติตะวันตก จิตสำนึกรักษาอำนาจในแผ่นดินของตน ความคิดต่อการใช้ภาษาอังกฤษในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

2. เนื้อหาในภาพยนตร์เรื่องทวิภพ พ.ศ. 2547 แม้ผู้สร้างภาพยนตร์จะอยู่ในรัชกาลที่ 9 แต่สามารถสะท้อนความคิดของคนในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 ได้จากข้อมูลเอกสารชั้นต้นมาสนับสนุน เช่น บันทึกของชาวต่างชาติ พงศาวดารประกาศ เอกสารจากกระทรวงต่าง ๆ เป็นต้น

² ในภาพยนตร์เรื่องนี้ได้กล่าวถึงการเข้ามาของเซอร์ จอห์น เบาว์ริง ในฐานะตัวแทนรัฐบาลอังกฤษ เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับสยามในสมัยรัชกาลที่ 4 จนนำไปสู่การทำสนธิสัญญาเบาว์ริงใน พ.ศ. 2398 และการเข้ามาของฝรั่งเศสที่ต้องการให้เขมรถูกอยู่ภายใต้การคุ้มครองจากฝรั่งเศส

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องความเป็นประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยในภาพยนตร์เรื่องทวิภพ ได้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โดยค้นคว้าจากเอกสารประวัติศาสตร์ไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 และช่วงเวลาในรัชกาลที่ 9 ได้แก่ หนังสือ บทความ วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ และงานวิจัยต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลจากการสัมภาษณ์ มีการนำเนื้อหาที่ได้จากการค้นคว้า มาสนับสนุนเนื้อเรื่องและบทพูดในภาพยนตร์เรื่องทวิภพ แล้วนำเสนอข้อมูลเหล่านี้ด้วยการวิเคราะห์ตีความเป็นลักษณะพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำกรอบแนวคิดทั้ง 2 ข้อ เพื่อนำมาอธิบายผลจากการศึกษาวิจัยนี้ โดยใช้หลักฐานประวัติศาสตร์ รวมถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในภาพยนตร์เรื่องทวิภพ (พ.ศ. 2547) ในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย ดังนี้

1. ความคิดทางประวัติศาสตร์ที่หลงเหลือจากความคิดของคนในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 ยังคงมีอยู่ในความคิดของคนในสมัยรัชกาลที่ 9

ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยที่เกิดขึ้นในภาพยนตร์เรื่องทวิภพ เป็นการเล่าเรื่องราวในสมัยรัชกาลที่ 9 ซึ่งเป็นสมัยที่คนในปัจจุบันมีชีวิตและได้ประสบเรื่องราวในช่วงเวลานี้ และในภาพยนตร์เรื่องทวิภพมีการกล่าวถึงเรื่องราวในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ดังนั้นสิ่งที่เชื่อมโยงความเป็นประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย ระหว่างช่วงเวลาสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 กับช่วงเวลาสมัยรัชกาลที่ 9 เห็นได้ชัดเจน คือ ความคิดของคนในช่วงเวลาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและมีการส่งต่อความคิดซึ่งปรากฏให้เห็นในช่วงเวลาปัจจุบัน เช่น การรับวิทยาการจากชาติตะวันตก การจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ความรู้สึกชาตินิยม ฯลฯ

ความคิดทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 สืบเนื่องมาจากชาติตะวันตกพยายามเข้ามามีอิทธิพลต่อสยามอย่างต่อเนื่อง โดยมีอังกฤษและฝรั่งเศสเป็นชาติสำคัญ ดังนั้นเหตุการณ์สำคัญที่ปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 4 จึงมีความเกี่ยวข้องกับชาติตะวันตกเป็นอย่างมาก ทำให้สยามต้องติดต่อกับชาติตะวันตกมากขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของสยามและส่งผลกระทบต่อการดำเนินนโยบายของสยามอย่างมาก การเข้าเป็นส่วนหนึ่งของโลกทำให้เราสามารถมองเห็นความร่วมมือในสมัยรัชกาลที่ 4 ผ่านการบันทึกของเซอร์ จอห์น เบาว์ริง (2398 อ้างโดย นันทนา ตันติเวสส, 2556) ที่เข้ามาอยู่ในสยามเป็นระยะเวลาหนึ่งเดือน³ เขาได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ของชาวสยามในเวลานั้น ทั้งสภาพโดยรวมของสยามและกล่าวถึงความสนใจใฝ่รู้ของชาวสยามเอาไว้ว่า “...ชาวสยามชอบชมเรือ (แร็ดเลอร์) พวกเขาเดินไปรอบ ๆ ดาดฟ้าเรือแต่ละชั้นด้วยความสนใจใคร่รู้ หลังจากที่เรืออยู่บนเรือเป็นเวลาหนึ่งหรือสองชั่วโมงพวกเขาก็จากไป...” ความอยากรู้อยากเห็นของชาวสยามในการรับเอาวิทยาการต่าง ๆ จากตะวันตกเข้ามา เป็นนัยยะสำคัญให้ชาวต่างชาติทราบ ว่าสยามพร้อมต้อนรับสิ่งใหม่และปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ตามความเปลี่ยนแปลงของโลก ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการเข้ามาของชาติตะวันตกในสมัยนี้ เป็นจุดเริ่มต้นให้สยามเกิดการปฏิรูปครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5

ความคิดของคนในสมัยรัชกาลที่ 5 เกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ในสมัยรัชกาลก่อนหน้า เมื่อสยามเข้าสู่ยุคใหม่อย่างเต็มตัว กล่าวคือมีชาวตะวันตกจำนวนมากเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อทำมาหากินเป็นจำนวนมาก การดำเนินชีวิตของชาวบ้านโดยเฉพาะในพระนครและเมืองตามชายฝั่งทะเลที่มีการค้าขายจึงมีการคบหาติดต่อกับชาวต่างชาติอย่างสม่ำเสมอ กลุ่มชนชั้นนำสยามในตอนต้นรัชกาล ยังคงมีอำนาจจากกลุ่มขุนนางเข้ามามีส่วนในการวางนโยบายในการบริหารพระราชอาณาจักร ซึ่งรัชกาลที่ 5 ทรงเห็นถึงการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางเพื่อรักษาอำนาจของชนชั้นนำเอาไว้ ภายหลังจากพระองค์ทรงบรรลุนิติภาวะพอที่จะบริหารราชการแผ่นดินได้แล้ว พระองค์จึงทรงดำเนินนโยบายปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางมากขึ้น มีการเปลี่ยนเป็นระบอบกระทรวง และที่สำคัญพระองค์ทรงยกเลิกตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือ วังหน้า⁴ แล้วทรงตั้งตำแหน่ง “สยามมกุฎราชกุมาร” ตามแบบของจักรวรรดิอังกฤษแทน⁵ (วุฒิชัย

³ บันทึกนี้เริ่มเขียนตั้งแต่ 24 มีนาคม ถึง 25 เมษายน พ.ศ. 2398

⁴ หลังจากกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญทิวงคตใน พ.ศ. 2428 รัชกาลที่ 5 ทรงประกาศยกเลิกตำแหน่งวังหน้าในทันที

มุลศิลา, 2552) การตั้งสยามมกุฎราชกุมารเป็นการดำเนินนโยบายเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางอำนาจของพระมหากษัตริย์และบรรดาเชื้อพระวงศ์ทั้งหลายภายใต้การปกครองในรูปแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นับแต่นั้นมาการวางนโยบายในการบริหารพระราชอาณาจักจึงตอกอยู่กับพระมหากษัตริย์และบรรดาเชื้อพระวงศ์ที่พระองค์ทรงไว้วางพระราชหฤทัย

เมื่อมองจากภาพยนตร์เรื่องนี้ ได้มีความพยายามสื่อให้เห็นถึงเรื่องราวหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 การเข้ามาของชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาติตะวันตกเป็นไปในลักษณะการตั้งถิ่นฐานและการค้าเพื่อผลประโยชน์ ในช่วงเวลานี้ชาติมหาอำนาจสำคัญอย่างอังกฤษและฝรั่งเศส ต่างเข้ายึดครองรัฐรอบข้างอย่าง พม่า ญวน และมลายู ทำให้สยามในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ต้องเผชิญกับการคุกคามของลัทธิจักรวรรดินิยมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การที่ชาติมหาอำนาจยังคงต้องการผลประโยชน์เพิ่มมากขึ้นอยู่ตลอด เพราะต้องการเอาทรัพยากรต่าง ๆ รวมทั้งผลกำไรที่เพิ่มขึ้นตามวิถีทางการค้าแบบเสรี รวมทั้งมีการอ้างถึงภาระของคนผิวขาว⁶ (พีรทิพย์ สุคันธเมศวร์, 2549) เป็นเหตุผลสำคัญที่ชาติมหาอำนาจเริ่มเข้ามารุกรานเขตอิทธิพลเดิมของสยาม โดยเฉพาะทางด้านตะวันออกกับฝรั่งเศส ซึ่งเป็นภัยคุกคามสำคัญต่อรัฐบาลสยามที่รุนแรงมากขึ้น จนนำไปสู่วิกฤตการณ์ปากน้ำ ร.ศ. 112

วิกฤตการณ์ปากน้ำ ร.ศ. 112 เป็นเหตุการณ์สำคัญที่ภาพยนตร์เรื่องนี้ให้ความสำคัญอย่างมาก เพราะเป็นการคงเรื่องราวดั้งเดิมของต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องทวิภพที่ได้กล่าวถึงช่วงเวลาสมัยรัชกาลที่ 5 เอาไว้ ฉากเริ่มต้นและสิ้นสุดของภาพยนตร์ที่กล่าวถึงเหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่าแม้มีความพยายามรักษาอำนาจของตนเอาไว้ หากแต่ในบทพูดที่กล่าวว่า "...ความจงรักภักดีนั้นมีอยู่ แต่จะสู้กำลังอย่างไรได้ ฝรั่งเศสเรือเข้ามาบังคับขบถ เราก็สู้ แต่สู้ไม่ได้..."⁷ (ทวิภพ The Siam Renaissance. 2547) แสดงให้เห็นว่าสยามไม่มีอำนาจที่จะยับยั้งการรุกรานจากฝรั่งเศสได้ วิกฤตการณ์นี้ทำให้สยามเสียเกียรติยศและเสียหน้าในฐานะรัฐที่มีเอกราชเป็นอย่างมาก รัฐบาลสยามจึงเร่งหาหนโยบายเพื่อรักษาเอกราชของชาติ กลายเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชนชั้นนำสยามต้องดำเนินการปรับตัวทั้งตัวเองและสังคมสยาม นำไปสู่การปฏิรูปประเทศเพื่อวัตถุประสงค์ในการรักษาเอกราชของชาติเป็นสำคัญ ก่อให้เกิดการสร้างลัทธิราชาชาตินิยมเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวในฐานะพลเมืองของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีการปรับปรุงระบบสังคม เป็นความเจริญที่ดำเนินรอยตามความเจริญของชาติตะวันตกเพื่อรักษาเอกราชของชาติ ไม่ให้ชาติมหาอำนาจใช้เป็นข้ออ้างในการรุกรานสยามได้

ผลจากเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่มีผลความคิดของคนในช่วงเวลาสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 จึงส่งผลต่อความคิดของคนในสมัยรัชกาลที่ 9 ดังจะเห็นได้ว่าความคิดเกี่ยวกับสำนึกความรักชาติจากความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ยังคงมีอยู่ เห็นได้ชัดเจนภายหลังรัฐประหาร พ.ศ. 2500 ฐานะของพระมหากษัตริย์จึงเริ่มฟื้นตัว โดยรัฐบาลสนับสนุนให้พระองค์เสด็จไปยังต่างประเทศและในประเทศ ตามถิ่นทุรกันดารต่าง ๆ ซึ่งกลายเป็นพื้นฐานของโครงการพระราชดำริเพื่อบรรเทาปัญหาแก่ประชาชน ทำให้พระองค์ทรงได้รับความจงรักภักดีจากประชาชน นับเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ขึ้นมาใหม่ ภายหลังจากที่เคยหายไปตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 พระองค์จึงทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจที่ภาพยนตร์เรื่องนี้สื่อออกมาว่า เป็นสิ่งบ่งบอกว่าเรายังคงมีความเป็นไทยหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน⁸ (ทวิภพ The Siam Renaissance. 2547) นอกจากนี้การรับเอาวิทยาการจากชาติตะวันตกในช่วงเวลานี้ยังคงปรากฏให้เห็นอย่างต่อเนื่อง เช่น การรับความช่วยเหลือทางการเงิน การรับเอาเทคโนโลยีต่าง ๆ การรับแนวคิดเสรีนิยม ฯลฯ แสดงให้เห็นถึงความร่วมสมัยในประวัติศาสตร์ไทยที่มีการถ่ายทอดความคิดจากช่วงเวลาสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ที่ยังคงปรากฏให้เห็นในสมัยรัชกาลที่ 9

⁵ รัชกาลที่ 5 ทรงตั้งตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร แทนตำแหน่งวังหน้า ใน พ.ศ. 2429 โดยเอาแบบมาจากตำแหน่ง "ปรีnceออฟเวลส์" (Prince of Wales) รัชทายาทแห่งจักรวรรดิอังกฤษ

⁶ ภาระของคนผิวขาว (The White Man's Burden) คือ คนผิวขาวมีหน้าที่ที่จะทำให้คนผิวดำ ผิวดำเหลือง ผิวดำน้ำตาล มีความศิวิไลซ์ ซึ่งความจริงเป็นการอ้างเพื่อเข้ามาคดขี่ขูดรีดชาวพื้นเมืองเท่านั้น

⁷ ปรากฏในบทพูดของมณีจันทร์ในตอนท้ายของภาพยนตร์

⁸ ปรากฏในฉากที่มณีจันทร์สนทนากับหลวงอัครเทพรารักษ์และพระราชไมตรี

2. แม้ภาพยนตร์เรื่องทวิภพสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 9 แต่สามารถสะท้อนความคิดของคนในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 ได้

การศึกษาวิจัยเพื่อค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย โดยใช้ภาพยนตร์เรื่องทวิภพ พ.ศ. 2547 เป็นหลักในการศึกษา จะเห็นได้ว่าภาพยนตร์เรื่องนี้พยายามสะท้อนให้ผู้ชมเกิดความคิดทางประวัติศาสตร์ โดยคุณนุชจรี ใจเก่ง (2560) หนึ่งในทีมงานหาข้อมูลให้กับภาพยนตร์ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า จะใช้บทพูดในฉากต่าง ๆ ทั้งการรับรู้เรื่องราวในอดีต การศึกษาประวัติศาสตร์ ความเชื่อ การวิเคราะห์ข้อมูล และภาพสะท้อนของตัวละครในฐานะตัวแทนทางความคิดบางอย่างของคนในปัจจุบัน ผ่านการหาข้อมูลจากหลักฐานชั้นต้นทางประวัติศาสตร์ ทำให้ภาพยนตร์ที่ดำเนินเรื่องราวต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 9 สะท้อนภาพประวัติศาสตร์จากความคิดของคนในปัจจุบัน โดยให้ผู้ชมติดตามเรื่องราวและคิดตามแบบของตัวเอง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการให้ภาพอย่างชัดเจนเกี่ยวกับความเป็นประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย

ในภาพยนตร์ได้พลิกเนื้อเรื่องเดิมจากการดำเนินเรื่องในสมัยรัชกาลที่ 5 มาเป็นสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นหลักแทน เนื่องจากการเป็นภาพยนตร์ที่ต้องการถ่ายทอดเรื่องราวที่เป็นประวัติศาสตร์มากขึ้น ส่งผลให้ต้องนำเรื่องราวในสมัยรัชกาลที่ 4 มาเป็นหลักเพื่อศึกษาเรื่องราวจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน หากไม่มีความเปลี่ยนแปลงในสมัยรัชกาลที่ 4 แล้ว ก็ไม่อาจทำให้เกิดการปฏิรูปและพัฒนาสยามในช่วงเวลาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ได้ ทั้งนี้เพราะการปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 อันเป็นผลให้สยามพัฒนาตนอย่างก้าวกระโดดและสามารถเข้าถึงวิทยาการต่าง ๆ จากชาติตะวันตกได้นั้น ย่อมเกิดจากความเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะทางความคิดของชนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นสำคัญ

หลังจากรัชกาลที่ 4 เสด็จขึ้นครองราชย์มา 4 ปี รัฐบาลอังกฤษได้ส่งคณะราชทูต ภายใต้การนำของเซอร์จอห์น เบาว์ริง มาเจริญสัมพันธไมตรีใน พ.ศ. 2398 รัชกาลที่ 4 ดอนรับราชทูตอย่างสมเกียรติ จะเห็นได้ว่าความตึงเครียดในการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาครั้งนี้มีมาก เพราะอาจมีผลกระทบต่ออำนาจต่าง ๆ ของสยาม และอาจก่อให้เกิดความตึงเครียดเหมือนปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ดังสะท้อนจากบทกลอนตอนหนึ่งของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์⁹ (ไม่ปรากฏปี อ้างโดย ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, 2551) ก่อให้เกิดความพยายามของชนชั้นนำกลุ่มอนุรักษนิยมนำโดย สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) และสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) ต่างพยายามคัดค้านไม่ให้อังกฤษเข้ามาแก้ไขสนธิสัญญาซึ่งอาจทำให้สยามเสียผลประโยชน์ได้

ภาพยนตร์เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นความคิดของขุนนางกลุ่มอนุรักษนิยม ผ่านฉากการเจรจาที่ได้มีคำพูดหลายประโยค โดยเฉพาะจากสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์เอาไว้ว่า “...ไม่ลัก ขายไม่ได้ เราไม่ได้มีมากมายไว้ขาย...ข้าวก็นิขาย สยามไม่ขายข้าวก่อนใคร เราต้องไว้ให้กินตริ่งประเทศ...ภาชีร้อยละ 10 ให้เหลือร้อยละ 3 เห็นทีจะไม่รู้ความ เอาเก่าปั่นมาจอดหน้าเรา คิดจะเอาอะไรก็ได้...”¹⁰ (ทวิภพ The Siam Renaissance. 2547) บทพูดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นได้ว่าขุนนางระดับสูงในสยามขณะนั้น ยังคงมีแนวคิดแบบอนุรักษนิยม คือ ไม่ยอมให้ตนเสียผลประโยชน์ทางการค้าผูกขาดที่เคยมีมาแต่เดิม แต่ในที่สุดสยามต้องยอมให้มีการแก้ไขสนธิสัญญา โดยมาในรูปของสนธิสัญญาสมัยใหม่ที่มีทั้งข้อตกลงทางการค้า ภาษี และการศาล ทำให้สยามต้องเสียผลประโยชน์บางอย่างอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เห็นได้จากคำพูดของสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ในการเจรจาที่ว่า “...เอาหละ การก็มาถึงขั้นนี้แล้ว หากข้าขัดขืน ก็เหมือนดื้อรั้น เป็นคนแก่ขัดขวางความเจริญของบ้านเมือง เวลาของข้ามันสิ้นแล้ว ข้าจะให้ความเจริญในเวลาของพวกเจ้า จงใช้มันอย่างระวางระวังเถิด...”¹¹ (ทวิภพ The Siam

⁹ บทกลอนกล่าวว่า “ปลายรัชกาลพระเจ้า เจษฎา ธิราชท่าน
อังกฤษแผลงฤทธิ์ธา พุ่มร้าย
แต่งทูตพูดสัญญา หลายยุค ยอมฤ
พานิชสยามทิศหม้าย มากห้ามขามขนอน”

¹⁰ ปรากฏในฉากเจรจาที่นำไปสู่การลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398

¹¹ ปรากฏในฉากคำสั่งต่ออำนาจของสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) ให้แก่เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) และคนสนิทในเรื่อง ซึ่งในประวัติศาสตร์สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ได้ถึงแก่กรรมภายหลังจากการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง เนื่องจากติดเชื้อจากแผลที่เท้า

Renaissance. 2547) บทพูดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มชนชั้นนำสยามต่างรับรู้ถึงภัยคุกคามจากชาติตะวันตกเป็นอย่างดี และเห็นว่าไม่อาจขัดขวางความเจริญเหล่านั้นได้ แต่ต้องรับมาด้วยความระมัดระวัง กล่าวคือต้องเป็นประโยชน์ไม่ใช่เป็นผลร้ายต่อสยาม

การเปิดรับในครั้งนี้ถือเป็นปัญหาต่อระบบการปกครองดินแดนของสยามเป็นอย่างมาก จะเห็นได้ว่าดินแดนรอบข้างของสยามอย่างพม่าและญวนถูกชาติมหาอำนาจอย่างอังกฤษและฝรั่งเศสคุกคามจนสูญเสียเอกราช ชนชั้นนำสยามก็ไม่อาจยับยั้งการคุกคามของชาติตะวันตกโดยเฉพาะฝรั่งเศสในปลายสมัยรัชกาลที่ 4 หากมองจากภาพยนตร์เรื่องทวิภพ จะเห็นได้ว่าตัวแทนของฝรั่งเศสอย่างโอบาเรต์ ได้แสดงท่าทีก้าวร้าวและพยายามเอาดินแดนของเขมรไปจากสยาม ซึ่งเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) ได้มีการบันทึกเอาไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยรัชกาลที่ 4 ว่า *“...มองซิเออบาเรส (โอบาเรต์) มีหนังสือเตือนมาว่า ให้ทำหนังสือการเมืองเขมรให้สำเร็จ เดียวนี้การไม่สำเร็จ เกิดหุ่มเกลียงกันขึ้นไม่ตกลงกันดังนี้ จะต้องออกไปให้คอนวอนแมนต์ฝรั่งเศสรู้ว่า ไทยปิดเป็นอันเสียไม่ยอมทำหนังสือสัญญา...”* (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2547) ในที่สุดชนชั้นนำสยามไม่สามารถรักษาอิทธิพลเหนือดินแดนเขมรได้อีกต่อไป

ภาพยนตร์เรื่องทวิภพ พ.ศ. 2547 มีการเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ไม่มากนัก จึงมีความแตกต่างกับเรื่องราวต้นฉบับนวนิยายของทวิภพที่เน้นเรื่องราวในสมัยรัชกาลที่ 5 ภาพยนตร์ใน พ.ศ. 2547 ยังคงมีการเล่าเรื่องราวอยู่บ้าง แต่เล่าเรื่องราวในเหตุการณ์สำคัญทางด้านการเมืองและความมั่นคงของสยาม คือ วิกฤตการณ์ปากน้ำ ใน ร.ศ. 112 เนื่องจากเป็นวิกฤตการณ์ที่มีผลจากภัยคุกคามของชาติตะวันตกที่มีมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกับฝรั่งเศสที่ทางผู้สร้างภาพยนตร์เห็นว่าเป็นประเทศที่คุกคามสยามมาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 4 และมีความขัดแย้งกับสยามเรื่อยมาจนถึงจุดแตกหัก

ส่วนเรื่องราวที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน (พ.ศ. 2546) กลับไม่เป็นลักษณะของการเล่าผ่านเหตุการณ์หรือเรื่องราวสำคัญ แต่กลับเน้นเรื่องประวัติศาสตร์ความคิดของคนในปัจจุบัน โดยสร้างบทพูดในภาพยนตร์ขึ้นมาเพื่อสะท้อนความคิดของคนในอดีตและปัจจุบัน ดังนั้นตัวละครอย่างฉันทน์จึงมีบทบาทสำคัญ เพราะเธอเป็นตัวแทนความคิดของคนในปัจจุบันซึ่งได้มีโอกาสเข้าไปสัมผัสกับเรื่องราวในอดีต ปรากฏในช่วงที่เข้าไปสนทนากับหลวงอัครเทพรารกร (พ่อเทพ) และพระราชไมตรี (พ่อตรี) นับเป็นการสะท้อนความคิดของคนในปัจจุบันกับคนในอดีตได้ชัดเจนตามที่ผู้สร้างภาพยนตร์ต้องการ นอกจากนี้ในบทสนทนา ยังสะท้อนเรื่องราวที่มีการกล่าวถึงในช่วงเวลาฉายภาพยนตร์ เช่น การที่คนในปัจจุบันอ่านหนังสือปีละ 6 บรรทัด¹² รวมไปถึงความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ประชาชนให้ความเคารพ ซึ่งมีมาต่อเนื่องตั้งแต่ในอดีต¹³ (ทวิภพ The Siam Renaissance. 2547)

สรุปและอภิปรายผล

ผลจากการศึกษาวิจัยจะเห็นได้ว่า ความเป็นประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยที่ปรากฏในภาพยนตร์เรื่องทวิภพ ซึ่งปรากฏเรื่องราวในสมัยรัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 9 หากมองเกี่ยวกับความร่วมมือที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ไทย คงหมายถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยเรื่องราวในภาพยนตร์กล่าวถึงสมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ. 2546) หากแต่เรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 กลับยังหลงเหลือให้เห็นในสมัยรัชกาลที่ 9 ด้วยเช่นกัน เห็นได้ชัดเจนจากความคิดของคนในปัจจุบันที่มีความคล้ายคลึงกับความคิดของคนในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 จากข้อมูลที่ได้ศึกษาวิจัย ผู้เขียนเห็นถึงความสำคัญจากการปรากฏในหลักฐานพระราชพงศาวดาร หลักฐานที่เขียนขึ้นโดยชนชั้นนำสยาม¹⁴ ที่มีผลจากการ

¹² เนื่องจาก พ.ศ. 2546 เป็นช่วงเวลาปัจจุบันในภาพยนตร์ ได้มีการสำรวจการอ่านหนังสือโดยเฉลี่ยของคนไทยเป็นครั้งแรก ผลปรากฏว่าคนไทยอ่านหนังสือเพียงปีละ 6 บรรทัด โดยมีข้อมูลจาก TK park อุทยานการเรียนรู้ ที่พิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2559 ชื่อบทความว่า สถิติการอ่านของคนไทย พ.ศ. 2558

¹³ ฉากที่มีฉันทน์สนทนากับหลวงอัครเทพรารกรและพระราชไมตรี จากที่มีฉันทน์ได้ตอบคำถามว่าความเป็นไทย (สยาม) ที่หลงเหลืออยู่มีอะไร โดยเธอตอบว่าสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสิ่งเดียวที่บ่งบอกได้ว่าเรายังคงความเป็นไทย

¹⁴ ในที่นี้กล่าวถึงเอกสารสำคัญ คือ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) และบทกลอนของสมเด็จพระนารายณ์ประพันธ์พงศ์ ซึ่งได้กล่าวไว้ในบทความชิ้นนี้ไว้แล้ว

ปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ โดยเฉพาะจากชนชั้นนำสยาม ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ การรับเอาวิทยาการต่าง ๆ จากชาติตะวันตก และความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

การรับวิทยาการต่าง ๆ จากชาติตะวันตกปรากฏอย่างชัดเจนในภาพยนตร์ เห็นได้จากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงใน พ.ศ. 2398 การเข้ามาทำสนธิสัญญาทางการค้าส่งผลให้การรับวิทยาการจากชาติตะวันตกมีมากและหลากหลายยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์สำคัญที่ทำให้สยามต้องติดต่อกับชาติตะวันตกในที่สุด ความคิดของชนชั้นนำในช่วงเวลานั้น จึงเปลี่ยนไป โดยมีการศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ของชาติตะวันตก เพื่อป้องกันภัยคุกคามของลัทธิจักรวรรดินิยม ณ ตอนนั้น และเพื่อรักษาอำนาจของชนชั้นนำสยามเอาไว้ ดังปรากฏให้เห็นจากฉากสนทนาระหว่างเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์กับกงสุลโอบาเรต์ที่พยายามเข้าไปมีอิทธิพลเหนือดินแดนเขมร (ทวิภพ The Siam Renaissance. 2547) ผลจากการรับเอาวิทยาการต่าง ๆ จากชาติตะวันตกจึงยังปรากฏให้เห็นจนถึงปัจจุบัน เช่น การรับเทคโนโลยีเพื่อความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิต การรับแนวคิดต่าง ๆ (เสรีนิยม ทุนนิยม สังคมนิยม ฯลฯ) การติดต่อเพื่อการค้าและด้านอื่น ๆ กับชาวตะวันตก เป็นต้น

ประเด็นเรื่องความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ปรากฏอย่างชัดเจนจากการสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเป็นระบอบการปกครองที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุด การที่พระองค์ทรงมีพระราชอำนาจ เนื่องจากต้องการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวภายในสยาม มีการลดบทบาทของขุนนางตระกูลต่าง ๆ โดยเฉพาะตระกูลขุนนาง และสร้างจิตสำนึกความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ขึ้นมา เพื่อสร้างความสามัคคีและเป็นการป้องกันต่อภัยคุกคามจากลัทธิจักรวรรดินิยม แม้ว่าระบอบนี้ได้ถูกทำลายจากวิกฤติการณ์ปากน้ำ ร.ศ.112 ที่ส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของสยามเป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามรัชกาลที่ 5 ยังทรงนำพาสยามให้สามารถผ่านพ้นวิกฤติครั้งนี้ไปได้ ซึ่งต้องยอมรับว่าความมั่นคงของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีส่วนสำคัญให้สยามสามารถดำเนินนโยบายต่าง ๆ ต่อไปได้ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 9 แม้อำนาจของพระมหากษัตริย์จะถูกลดทอนลงไปจากกรณีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 หากแต่พระองค์ทรงใช้โอกาสขณะที่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ส่งเสริมพระราชอำนาจของพระองค์ ในการสร้างความจงรักภักดีโดยการที่พระองค์เสด็จไปเยี่ยมเยียนประชาชนทั่วประเทศ รวมถึงทรงวางพระองค์ให้เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน เป็นผลให้ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ที่มีมาตั้งแต่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน

เรื่องราวของประวัติศาสตร์ร่วมสมัย ในงานวิจัยนี้ได้อธิบายและวิเคราะห์ถึงช่วงเวลาภาพยนตร์ทวิภพ (พ.ศ.2547) ได้กล่าวถึง โดยเริ่มต้นจากสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งเรื่องราวส่วนใหญ่ของภาพยนตร์ปรากฏขึ้นในสมัยนี้ การเปิดรับโลกทัศน์จากวิทยาการของชาติตะวันตกอย่างเปิดเผย แม้จะยังมีความรู้สึกไม่ไว้วางใจชาติตะวันตกของชาวสยามและส่งผลต่อความคิดของคนในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ปรากฏในภาพยนตร์ การยอมทำสนธิสัญญาเบาว์ริง สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของความคิดและการเปิดโลกทัศน์ของชนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ 4 ในฐานะยุคสมัยแห่งการเข้ามาอย่างมากรวมทั้งความเป็นตะวันตก ทำให้สยามต้องติดต่อกับชาติตะวันตกอย่างมากทั้งการค้าและการเมือง ซึ่งนำไปสู่ยุคแห่งการปฏิรูปครั้งสำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ผลกระทบจากการเข้ามาของชาติตะวันตกและปัญหาภายในช่วงต้นรัชกาล นำไปสู่วิกฤติการณ์วังหน้า ทำให้พระองค์ทรงสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ขึ้นมา พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจมากจนสามารถกำหนดทิศทางของบ้านเมืองได้ รวมถึงสร้างความเคารพเทิดทูนจากประชาชน หากแต่ยังต้องเผชิญกับภัยคุกคามของชาติตะวันตกโดยเฉพาะจากฝรั่งเศส นำไปสู่วิกฤติการณ์ปากน้ำ ร.ศ. 112 ผลจากวิกฤติการณ์นี้ทำให้สยามต้องสูญเสียอำนาจเหนือดินแดนประเทศราชไปเกือบทั้งหมด การปฏิรูปประเทศที่เกิดขึ้นหลังจากนั้นจึงเป็นไปในลักษณะการปฏิรูปในทุกด้านเพื่อสร้างความเจริญตามแบบตะวันตก และไม่ให้ชาติมหาอำนาจตะวันตกใช้เป็นข้ออ้างว่าเป็นดินแดนป่าเถื่อนไร้อารยะ ที่จะนำไปสู่การเข้าครอบครองสยามได้ นอกจากนี้วิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 ยังเป็นฉากเริ่มต้นและสิ้นสุดของภาพยนตร์เรื่องนี้ เนื่องจากเป็นความพยายามของผู้สร้างภาพยนตร์ เพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญของวิกฤติการณ์ที่เป็นเรื่องราวสำคัญที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีผลต่อความคิดของคนในสังคมสยาม เช่น ความเป็นชาตินิยมในรูปแบบราชาชาตินิยม คือ ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำพาชาติให้รอดพ้นภัยจากภายนอก และรวมไปถึงการยินดีรับเอาวิทยาการตะวันตกมาปรับใช้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ยังหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน

ในสมัยรัชกาลที่ 9 ความคิดและรูปแบบที่มีในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 จากการรับวิทยาการจากตะวันตก ยังคงอยู่เพื่อสร้างความเจริญให้กับประเทศต่อไป แม้สังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดก็ตาม อีกทั้งวิทยาการจากชาติตะวันตกมีความสำคัญกับการพัฒนาประเทศในทุกด้าน นอกจากนี้ยังมีเรื่องพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 7 หากแต่หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2500 นับเป็นการเริ่มต้นฟื้นฟูพระราชอำนาจขึ้นมาอีกครั้ง ในทางประเพณีและในฐานะศูนย์รวมจิตใจของคนไทย อีกทั้งการที่พระองค์ทรงดำเนินการต่าง ๆ เพื่อสร้างความเจริญแก่ประเทศและให้ประชาชนอยู่ดีกินดี เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชาชนต่างเคารพเทิดทูนพระองค์เป็นอย่างมาก ทั้งหมดนี้จึงกลายเป็นประวัติศาสตร์ร่วมสมัยที่ปรากฏในภาพยนตร์เรื่องทวิภพ

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาบทความวิจัยเรื่อง “ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยในภาพยนตร์เรื่องทวิภพ” ทำให้เกิดข้อเสนอแนะต่อเรื่องราวของความร่วมสมัยในประวัติศาสตร์ เพื่อให้มีการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย เพื่อให้ได้เรียนรู้เกี่ยวกับอดีตที่ทำให้เกิดลักษณะโดยรวมในปัจจุบัน ได้ 3 ข้อ ดังนี้

1. ภาพยนตร์จากวรรณกรรมไทยบางเรื่องสามารถวิเคราะห์และเชื่อมโยงเกี่ยวกับความเป็นประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยได้ โดยสามารถมองได้จากสภาพสังคม รวมไปถึงความคิดของผู้เขียนที่สะท้อนผ่านบทพูดของตัวละคร นอกจากนี้หากเราได้ศึกษาประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยผ่านภาพยนตร์จากเนื้อหาในวรรณกรรมแต่ละเรื่อง จะช่วยให้เห็นภาพของความร่วมสมัยในแต่ละช่วงเวลาได้บ้าง แม้ว่าเนื้อหาในวรรณกรรมบางส่วนจะเป็นเรื่องแต่งเติมโดยผู้เขียนก็ตาม ซึ่งเราสามารถแยกออกจากกันได้ระหว่างข้อเท็จจริงกับเรื่องแต่งเติมได้จากหลักฐานร่วมสมัยในช่วงเวลาต่าง ๆ เช่น เอกสารราชการ บันทึกของชาวไทยและชาวต่างชาติ พระราชพงศาวดาร ฯลฯ
2. บางเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในภาพยนตร์เรื่องทวิภพ สามารถนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างสิ่งที่เกิดขึ้นในภาพยนตร์กับสิ่งที่ปรากฏในหลักฐานชั้นต้นใดบ้าง เพื่อต่อยอดไปสู่การทำวิจัยได้
3. การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความคิดของคนในแต่ละช่วงเวลา หรือ “ประวัติศาสตร์ความคิด” เป็นเรื่องราวที่อยากให้มีการศึกษาในวงการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยให้มากขึ้น เพราะความคิดของมนุษย์เป็นจุดเริ่มต้นในทุกการกระทำที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ดังนั้นหากเราต้องการเข้าใจในเหตุการณ์ให้ถูกต้องชัดเจน จึงต้องเริ่มต้นจากการศึกษาความคิดของคน โดยสามารถอ้างอิงได้จากหลักฐาน เช่น บันทึก พงศาวดาร จดหมาย ฯลฯ รวมไปถึงการอ้างทฤษฎีทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ที่สามารถนำมาเชื่อมโยงความคิดของมนุษย์กับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความช่วยเหลือ ทั้งความรู้และกำลังใจในการทำบทความวิจัย จากคุณนุชจรี ใจเก่ง ในฐานะหนึ่งในทีมงานจัดหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในภาพยนตร์เรื่องทวิภพ (พ.ศ.2547) ที่ให้สัมภาษณ์ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจกับภาพยนตร์เรื่องนี้ให้ดียิ่งขึ้นและมองภาพมุมมองของผู้สร้างภาพยนตร์ได้อย่างชัดเจน

ขอบพระคุณคณาจารย์จากภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ครอบคลุม และเพื่อนๆ อันเป็นแรงบันดาลใจ ผู้ให้ความรู้ และกำลังใจเสมอมา

ขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ดาบเพชร ในฐานะอาจารย์ที่ปรึกษา ผู้คอยแนะนำ ช่วยเหลือในการให้คำปรึกษาเรื่องการทำความเข้าใจ ความรู้ ความคิดทางวิชาการ รวมไปถึงเป็นกำลังใจสำคัญที่ทำให้มีแรงผลักดันในการดำเนินการจนสำเร็จในที่สุด ทางผู้วิจัยจึงขอขอบคุณกลุ่มบุคคลที่ได้กล่าวมา ณ ที่นี้

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

- ขจร สุขพานิช. (2525). **ฐานันดรไพร่**. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.
- คาร์, อี เอช. (2525). **ประวัติศาสตร์คืออะไร?** แปลโดย ชาติชาย พณานานนท์. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2557). **ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. (2551). **สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เล่ม 1**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. (2547). **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2559). **โฉมหน้าราชาชาตินิยม**. นนทบุรี: ฟ้ายเดียวกัน.
- เบาว์ริง, จอห์น. (2556). **บันทึกรายวันของเซอร์จอห์น เบาริง และสนธิสัญญาเบาริง**. แปลโดย นันทนา ต้นติเวสส. กรุงเทพฯ: โครงการเลือกสรรหนังสือ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วัยอาจ, เดวิด เค. (2557). **ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป**. แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2551). **ไทย จีน ญี่ปุ่น ในยุคจักรวรรดินิยมใหม่**. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- _____. (2557). **วิกฤตการณ์ ร.ศ.112: ป้อมพระจุลจอมเกล้ากับการรักษาเอกราชของชาติ**. นนทบุรี: ต้นฉบับ.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2545). **ความเปลี่ยนแปลงในการสร้าง “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดยหลวงวิจิตรวาทการ**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- _____. (2546). **สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “ชน” ของชาวสยาม**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- โสภา ชานะมูล. (2550). **“ชาติไทย” ในทัศนะปัญญาชนหัวก้าวหน้า**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2538). **การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึงพุทธศักราช 2475**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิทยานิพนธ์

- ชลภูมิ บรรหาร. (2552). **ความทันสมัยทางการเมืองตามแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. สารนิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นฤมล ธีรวัฒน์. (2524). **พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุชาติ สวัสดิ์ศรี. (2509). **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พิรทพย์ สุคันธเมศวร์. (2549). **การปฏิรูปประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่นำไปสู่การสร้างรัฐชาติ**. สารนิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

บทความ

- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2552). **วิกฤตการณ์วังหน้ากับผลกระทบต่อกรปฏิรูปการปกครอง ในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2417-2428)**. สายธารแห่งความคิด, 3, 169-206.

เอกสารอ้างอิง

ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

TK park อุทยานการเรียนรู้. (2559). **สถิติการอ่านของคนไทย พ.ศ. 2558**. สืบค้นจาก https://www.tkpark.or.th/tha/articles_detail/260/สถิติการอ่านของคนไทย พ.ศ. 2558

สื่อ

ทวีภพ The Siam Renaissance. (2547). (ภาพยนตร์). กรุงเทพฯ: ฟิล์มบางกอก.

การสัมภาษณ์

นุชจรี ใจเก่ง. (2559, 27 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย กฤษฎา บุรณมานัส ที่เดอะมอลล์ งามวงศ์วาน.